

ANTİK DÜNYANIN PİŞMİŞ TOPRAK ESERLERİNDE AŞK, ÇIPLAKLIK VE EROTİZMDEN İZLER

Lale Doğer*

Özet

Antik dünyanın sanat eserleri üzerinde görülen insanların aşk, çıplaklık, cinsellik, erotizm-pornografi gibi eylemleri, din ve ahlak açılarından araştırmalara konu olmuştur. Günümüzde de mesafeli olarak yaklaşılan bu konular içerisinde, her ulustan her tür insana en yakın duran figür aşk tanrısı Eros olarak belirmiştir. Hiçbir tanrı Eros gibi zamana ve mekâna göre değişik yansıtılmamış, hiçbir tanrı Eros kadar şairlere konu olmamıştır. Aşkın-sevginin en masum fiziksel yansıması ise birbirine sarılmış kucaklaşan, genellikle giyimli kadın-erkek figürleriyle aksettirilmiştir. Zaman zaman fiziksel ve simgesel erotik anlatımların da resmedildiği, Antik Yunan'dan Bizans'a pişmiş toprak eserlerden bir seçki bu yazının konusudur.

Anahtar Kelimeler: Aşk, cinsellik, çıplaklık, erotizm, pişmiş toprak, eros, tavşan, Antik Yunan, Roma, Bizans, Aigai (Aiolis)

Abstract

Reflections of Love, Nakedness and Eroticism in Terracotta Artwork of the Ancient World

Human figures on artwork of the ancient world which are depicted nude, engaging in love making and erotic-pornographic activities have been subject to religious and ethical research. Among these themes which even nowadays are handled with some reserve, the figure of Eros, god of love, has been embraced by most people and various nations. None of the ancient gods has, in the course of time, undergone as much modification as Eros had and no one has inspired poets as strongly as he did. The most innocent reflection of physical love is seen in hugging, cuddling female and male figures which are usually dressed. This contribution deals with a limited selection of terracotta examples from the ancient Greek times to the Byzantine period which, occasionally depict erotic themes of physical and symbolic nature.

Key words: Love, nakedness, eroticism, terracotta, eros, hare, ancient Greek, Rome, Byzantine, Aigai (Aiolis)

* Doç. Dr., Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Bornova-İzmir-TÜRKİYE. Bu çalışma Nüans Sanat Tarihi Dergisi Bahar/Yaz 2013 Sayı 3, Aşk ve Sanat temalı içeriğinde değerlendirilmiş olup söz konusu derginin yayın hayatına son verilmesi ve dağıtımının olmaması nedeniyle, tekrar yayımı uygun görülmüştür.

*Bu suretle her aşık Erös 'un kölesidir
çünkü Erös aşkın yollarında onu doğru izlemeyenlerin
kalplerine işkence eden bir yargıçtır;
oklarıyla iyi nişan alıp kalpleri vurur
ve etrafta uçarak akılları karıştırır.
Ona sahip olan hiç kimse, meşhur olsun,
zengin olsun, ondan kaçamaz
çünkü Erös ona karşı gelenlere hemen yetişir.*(Digenēs Akritēs'den, Dietrich
2009, 61)

Antik dünyanın sanat eserleri üzerinde görülen insanların aşk, çıplaklık, cinsellik, erotizm-pornografi gibi eylemleri, din ve ahlak açılarından araştırmalara konu olmuştur. Mermer heykellerde, stellerde, duvar resimlerinde, maden ve pişmiş toprak eserler üzerindeki çıplaklık tek tanrılı ahlakçı inançlar tarafından reddedilirken, modern araştırmacılar bu eserlerin yaratıcısı olan toplumların ahlaki duruşunu anlamaya yönelik çalışmalar yapmaktadır¹. Yeni çalışmalarda ise bu eserler antik çağ toplumunun zihnindeki düşüncelerin dışı vurumu olarak algılanmaya başladığı ifade edilmektedir².

Günümüzde de mesafeli olarak yaklaşılan bu konular içerisinde, her ulustan her tür insana en yakın duran figürün aşk tanrısı Eros olduğu görülür. Hiçbir tanrı Eros gibi zamana ve mekâna göre değişik yansıtılmamış, hiçbir tanrı Eros kadar şairlere konu olmamıştır. Böylece Eros tanrı evrensel bir ilkedden, sağaltıcılığı kadar insanları kovalayan ve yaralayan kanatlı alaycı ve yaramaz, giderek tehlikeli bir çocuk biçimine girmiş (Cupid), bu biçimiyle de günümüze kadar gelmiştir³ (Res. 1). Bu karşıtlık sözsöz biçimde aşkın birey üzerindeki etkisi olarak yorumlanmış⁴, sevimli küçük çocuk görüntüsün sempatikliği ile çıplak Eroslar gerek medyatik alanda, gerekse resim ve çeşitli küçük eserlerde çekinmeden kullanılagelir olmuştur.

Aşkın-sevginin en masum fiziksel yansıması birbirine sarılmış kucaklaşan, genellikle giyimli kadın-erkek figürleriyle aksettirilmiştir. Bu betimleri taşıyan pişmiş

¹ İ. Gezgin., **Antik Yunan ve Roma Sanatında Cinsellik ve Erotizm**, İstanbul, 2010s. 8, 9.

² Yazılı kaynaklar ve zengin arkeolojik verilerden hareketle pek çok konunun yeni ahlaki bakış açılarıyla yorumlandığı çalışma için bkz. İ.Gezgin, a.g.e.

³ A. Erhat., **Mitoloji Sözlüğü**, İstanbul, 1978, s.116.

⁴ İ. Gezgin, a.g.e. s.198.

toprak bir grup içinde, Protogeometrik (İÖ.1100-900) döneme tarihli pişmiş toprak bir çift figür, yalınlığına rağmen etkileyici bir örnek olarak karşımıza çıkar (Res.2). Eserde uzun boylu olası erkek figür gözleriyle de ön plandadır. Basit iri iki yuvarlak hamurdan şekillendirilmiş gözler, ifadeyi yansıtan gözbebekleri olmaksızın duygularını açığa vurmaya yetmektedir. Bu algı diğer figürün daha kısa boyu, hafif sağ tarafa eğimli başı ve erkeğin gözlerinin mükemmel uyumu ile gerçekleştirilmiştir.

İÖ. 5. yüzyıla tarihlenmiş kırmızı figür teknikli bir Alabastron'da ise ince kumaş giyimli zarif bir kadın ile ondan daha uzun boylu erkek yine gözleriyle odak noktası olur. Profilden çizilmiş resimde kadının yukarı, erkeğin aşağı bakan göz teması, birbirlerinin başını kavrayan elleri romantik duygusal yakınlaşmayı hissettirir (Res.3). Ancak kadının giysi altından görünen çıplak vücudunun erotik iletisi gözden kaçmaz.

Aynı kabın diğer yüzündeki tasvirde ise aşk erkeğin sağ eliyle kavradığı iri tavşan-yabani tavşan figürü ile simgelenir. Başı öne eğik genç erkek mahçup bakışlarıyla, elinde iğ ile oturan aşk ve doğum tanrıçası Aphrodit'in karşısında durmaktadır (Res.4).Tavşan, Aphrodit'in kutsal hayvanlarından biri olup, olasılıkla üreme temennisi de taşımaktadır.

Ancak yine 5. yüzyıla ait kırmızı figürlü bir Pelike'de sakallı olgun erkeğin, kulaklarından tuttuğu tavşanı erotizm ve iktidar göstergesi olarak, bu kez karşısındaki genç oğlana uzattığı izlenir⁵ (Res.5). Pek çok eser üzerinde beliren bu tür ilişkide sakalsız olan edilgen kabul edilmekte, iki ya da daha fazla kişinin tamamen çıplak çeşitli cinsel pozisyonlara pornografik bir görüntüde de rastlanabilmektedir⁶.

Genç ve olgun erkeklerin bir arada görüldüğü, Hetaira'nın (fahişeler) da yer aldığı bu kompozisyonların (ziyafet sahnesi), yazılı kaynaklar yardımıyla günlük hayat ve sosyal yaşamdan uyarlandığı ifade edilir⁷. Yetişkin erkekler arasında eşcinsel ilişkinin kesinlikle kabul görmediği antik Yunan toplumunda, sempozyumlar (symposion) buluş çağına henüz ulaşmış tecrübesiz gençler için, dışa kapalı erkeklerin dünyası içinde, zihinsel dünyasını eğlenerek geliştirdiği, cinsel deneyimini aldığı şölenlerdir⁸.

Antik Yunan toplumunun genç oğlan çocuklara ilgisinde, Zeus'un Ganymedes'e, Apollon'un Hyakinthos'a duyduğu aşk örneğinde, kendi cinsine ilgi duyan tanrılara sahip olmasının da etken olduğu düşünülür. Ancak oğlan aşkı, kadın aşkının karşıtı olarak toplumsal kabul görmemiş, ancak işlevleri farklı olarak her ikisi

⁵ Tavşan figürünün yer aldığı diğer bazı tasvirler için bkz. **Eros Grec. Amour des Dieux et des Hommes**. Galeries Nationales Du Grand Palais (6 Novembre 1989-5 Février 1990), Ministère de la Culture de Grèce, 1989, s.169, Res.96; s. 170, Res. 97; s. 171, Res. 98

⁶ Bazı örnekler için bkz. Eros Grec a.g.e., Res. 126, 127,133, 135; İ.Gezgin a.g.e., Res. 60.

⁷ İ.Gezgin, a.g.e., s. 204, 205.

⁸ Geniş bilgi için bkz. J. Campell., **Batı Mitolojisi-Tanrının Maskeleri**, İstanbul, 1992, s.192, 193; İ. Gezgin, a.g.e., s. 199-210.

de benimsenmiştir. Oğlan çocuğa duyulan ilgi, kadına yaklaşımda hazzın sınırlandırılmasını isteyen eril toplumun kuralların arasına sızan hazzın bir karşılığı olarak değerlendirilmiştir⁹.

Roma toplumunda kadınların daha özgür olmaları, erkeğin evdeki kadın dahil herkesten haz alabilmesi, eğitim kurumlarının bir parçası olan öğretmenlerin yaklaşımındaki farklılık¹⁰ oğlancılığın önemli bir konu olma özelliğini yitirmesine neden olmuştur.

Kadın eşcinselliği konusunda Yunan¹¹ ve Roma kültüründe sessizdir, vazo resimlerine de konu olmamıştır. Buna karşın bir erkek ve kadının cinsel ilişkilerini yansıtan erotik hatta kısmen pornografik resimleri pek çok vazo ve kandil üzerinde günümüze ulaşmışlardır. Özellikle Aigai (Aiolis) kazısından yeni bir buluntuda olduğu gibi, kalıpta şekillendirilerek uygulanan betimler kabartma görüntüleri ile daha çarpıcı seyir sunarlar¹² (Res.6). Yine kalıpta şekillendirilen betimleri hafif kabartma şeklinde dışa yansıyan kandiller de etkileyicidir (Res.7). Bu resimler iffetli karı-koca ilişkisinden değil, erkeklerin ev dışı deneyimlerinden ilham almış, cinselliği uyandırmayı hedefleyen eserler olarak yorumlanır. Cinsel içerikli sahneler taşıyan bu eserlerin tamamının erkekler tarafından ve erkeklere yönelik üretildiği sonucu çıkarılır¹³.

Bizans dünyasında ise aşk ve cinsellik anlayışı hem laik hem de kilise kaynaklı kamusal otorite tarafından yönlendirilmeye, kurala bağlanmaya çalışılmıştır¹⁴. Kimi zaman hemfikir kimi zaman çatışan bu iki otorite doğal ve doğaya aykırı davranışları belirlemiş, tutkulu aşkın bir anlamda anormal olduğu fikri genel kabul görmüştür. Tutkulu aşk kurumlar için tehdit olarak algılanmış, insanı günahlara sürüklediği ileri sürülüp, genellikle kadınlara atfedilen cinsel sapma olmuştur¹⁵. Kilise ve bazı çok iyi

⁹ İ.Gezgin a.g.e., 236.

¹⁰ “Dolayısıyla öğretmen öğrencilerine karşı bir babanın sahip olacağı duyguları beslemeli ve kendisine çocuklarını teslim eden babanın temsilcisi olarak davranmalıdır” Bkz. M. Foucault., **Cinselliğin Tarihi III**, Çev. H. Tufan, Afa Yayınları, 1994, s.204

¹¹ Lesbos’lu kadın şair Sapho politik kimliği, cinsel tercihi ve bunun mücadelesi ile kayıtlara giren tek kişidir.

¹² Buluntunun yayını için izin veren Kazı başkanı Prof.Dr. Ersin Doğer’e teşekkürlerimi sunarım. Pergamon’dan benzer Hellenistik Dönem Rölyefli Kaplar ve kalıpları için bkz. J. Schäfer., **Hellenistische Keramik aus Pergamon. Pergamenische Forschungen** Band 2, Berlin 1968, Taf. 27-32 içinde.

¹³ İ.Gezgin, a.g.e., s. 211, 219.

¹⁴ Foucault’nın bu eğilimi daha Roma İmpatorluğunda saptadığına ilişkin olarak bkz. A.E. Laiou, “Arzu, Aşk ve Delilik: Bizanslıların Gözüyle Cinsel İlişkiler”, **Cogito 17 (1999)**, İstanbul, s. 180; Referans edilen kaynak M. Foucault, **Histoire de la sexualité.III**, Le Souci de oi, Paris, 1984; özellikle II.Bölüm.

¹⁵ A.E.Laiou.,a.g.e., s. 193-195. Arzu ve aşk konularında önerilen diğer bazı yayınlar için bkz. H.G. Beck., **Byzantinisches Erotikon**, Münih, 1984; A. Kazhdan., “Byzantine Hagiography and Sex in Fifth to Twelfth Centuries”, **DOP 44 (1990)**, s. 131-143; C. Galatariotou., “Eros and

eğitilmiş erkekler kadınların tutkulu aşkını iblislere, dolayısıyla doğaya aykırı bir nedene bağlamışlardır. Yaşlı imparatoriçe Zoe'nin genç ve yakışıklı ikinci kocası IV. Mikhael'e aşkı da, çağdaşlarının gözünde, büyük ölçüde ruhuna şeytan girmiş olduğu şeklinde yorumlanmıştır¹⁶.

Doğaya aykırı davranışları yargılama sürecinde ise cezalar; imparator veya tebaası, kadın veya erkek, genç ya da yaşlı, suçun tekerrür sayısı, ilgililerin sayısı, günahkârların tövbelerinin içeriği gibi kategoriler çerçevesinde farklılık göstermiştir. Ayrıca erken dönemlerde zina hariç tüm günahlar eşit kabul ediliyorken, zaman içinde kilise günahlar arasında da fark görmüştür.

Kimi ruhbanların evlilik çerçevesinde bile olsa cinsellikten rahatsız olmalarına karşın, arzunun denetlenebileceği kurum olarak beliren evlilik de kilisenin vesayetine girmiştir. Sodomî, üçüncü ya da dördüncü evlilik anlamındaki çokevlik hayvanca, insan türüne aykırı ve müstehcen bulunmuştur.¹⁷ 10. yüzyıla kadar kilisenin cinsel ahlak bakımından sertliğine karşı koymanın bedeli imparatorlar için bile ağır olmuş, VI. Konstantinos'un gözleri kör edilmiştir.

Ancak evlilikle ilgili yasalar çıkarıldıkça, patrikler, din işleri kurulları, kilise hukukçuları fiili cinsel davranışa daha az dikkat etmişler, insan doğasını denetlemekle daha az ilgilenmişlerdir. 11. ve özellikle 12. yüzyılda özellikle aristokrasinin cinsel tavrı şaşırtıcı biçimde serbest olmuştur¹⁸.

Kilise ve yasalarından önemli ölçüde uzaklaşıldığı 12. yüzyıl edebi açıdan da canlı betimlemelere sahip çok verimli ve zengin bir dönemdir. Dini konular içermeyen hikâyeler daha popülerdir. Azizlerin hayatları yerine aşk hikâyeleri, satirik mizah¹⁹, otobiyografi, biyografik tarihler, mahkeme dramları ve öğütler kaleme alınmıştır. Günümüze ulaşan tek Bizans Destanı olan Digenēs Akritēs'de 12. yüzyıl edebiyatındaki yenilik eğiliminin bir parçası olmuştur²⁰. Destan'ın temalarından biri aşktır. Edebi olarak yeniden canlandırma eğilimi kullanılmış olan bu temada Akhillēs Tatios'un 2. yüzyılda yazdığı Leukippē ve Kleitofon'daki gibi Digenēs Akritēs de aşkın etkilerinden bahsetmekte, aşkın insana gözlerden girdiğini söylemektedir. Destanda bu Çift Soylu

Thanatos: A Byzantine Hermit's Conceptions of Sexuality", **Byzantine and Modern Greek Studies** 13 (1989), s. 95-137.

¹⁶ A.E. Laiou, a.g.e., s. 196

¹⁷ Yazılı kaynaklar eşliğinde daha fazla bilgi için bkz. A.E. Laiou. a.g.e.s. 192-193

¹⁸ A.E. Laiou, a.g.e.s. 202

¹⁹ R.Browning, **Church, State and Learning in the Twelfth Century Byzantium**, Leicester, 1981.

²⁰ R.C. Dietrich., **Digenēs Akritēs Günümüze Ulaşan Tek Bizans Destanı**, İstanbul, 2009, s. 22,23

Uç Bey'inin hem eşi hem de sevgilisi ile aşkı romantik ve erotik anlatımlarla karşımıza çıkmaktadır²¹.

Bizans pişmiş toprak eserler arasında ise aşk sahnesine yer verilen tüm tek örnek bu destandan alıntının yapıldığı geç 12- erken 13. yüzyıla tarihlenen sırlı bir tabaktır. Kabın iç yüzeyindeki figürler Digenēs ve aşk yaşadığı kabul edilen Amazon kraliçesi Maksimou olarak yorumlanır. Başındaki tacı ile tanınan Maksimou ağaç gölgesinde, katlanabilir bir tabure üzerinde Digenēs'le kucak kucağı betimlenmiřtir²² (Res.8.). Kadının sol kolu altındaki boşluğı ise koşar halde tavşan-yabani tavşan figürü yerleştirilmiştir. Destana göre ilişki sonrası ihanetten pişman olan Digenēs Maksimou'yu öldürmüş, eşine dönmüştür. Sonu acı biten bu aşkta tavşan figürü Yunan vazolarındaki örneklerin aksine sonsuzluğı koşar tarzda verilmiş olmalıdır²³.

²¹ R.C. Dietrich, a.g.e., s. 131-133.

²² Korinthos'tan diğer fragman halinde seramik buluntular. C.H. Morgan, **The Byzantine Pottery**, Volume XI, Cambridge 1942, Pl. LII (I), nr. 1685;pl. LIII(n),nr. 1748.

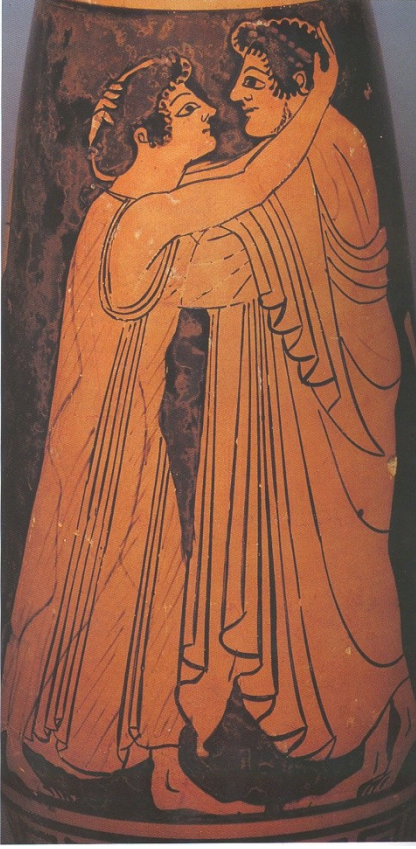
²³ Tavşanın dini bir simge kapsamında Meryem'i (kadını) tamamlayıcı rolü hakkında önermeler mevcuttur. Meryem'in ayakları yanında bulunan beyaz yabani tavşan şehvet ve bedensel isteklere karşı olan zaferini simgeler (S. Tucker, "ChristStory Christian Besitary, 1998-<http://ww2.netnitco.net/users/legend01/rabbit.htm>).

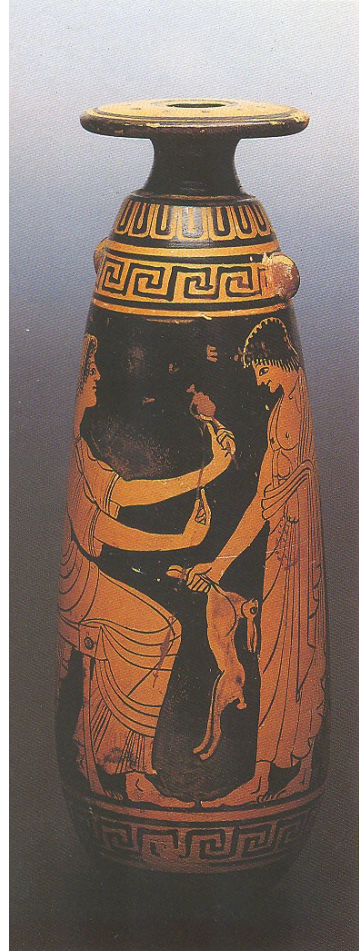
Res. 1- Pişmiş Toprak Üç Eros, İÖ 4.yy. (Eros Grec 1989, s.73, kat.20)

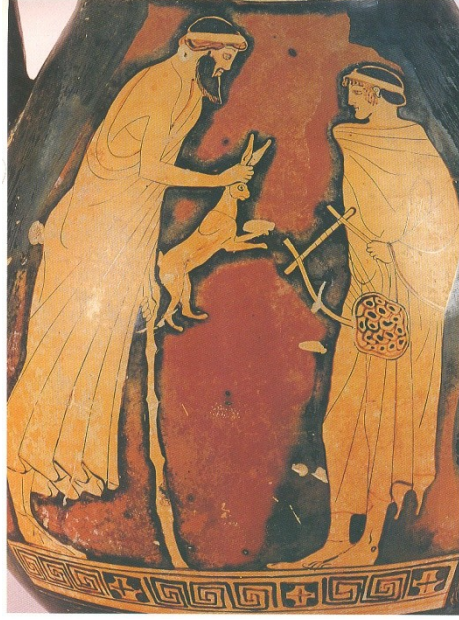
Res. 2- Pişmiş Toprak Sarılmış Bir Çift, İÖ 1100-900 (Eros Grec 1989, s.94, kat.34)

Res. 3-Kırmızı Figürlü
Alabastron'da Bir Kadın Bir
Erkek, İÖ 5.yy. (Eros Grec
1989, s.99, kat.38)

Res. 4- Kırmızı Figürlü
Alabastron'da, Aphrodite ve
Genç Erkek, İÖ 5.yy. (Eros
Grec 1989, s.98, kat.38)

Res. 5- Kırmızı Figürlü Pelike'de, Olgun Erkek ile Genç Oğlan, İÖ 5.yy. (Eros Grec 1989, s.165, kat.92)

Res. 6-Erotik Sahneli Kap Parçası, Helenistik Dönem, Aigai (Aiolis) Kazısı, 2006 Yılı Yüzey Buluntusu.

Res. 7- Erotik Sahneli Pişmiş Toprak Kandil, Greko-Romen Dönem, (Eros Grec 1989, s.123, kat.54)

Res. 8-Sırlı Tabak, Digenēs Akritēs ve Amazon Kraliçesi Maksimou, İS geç.12.-erken 13. yy. Bizans Dönemi, (Byzantine Glazed Ceramics. The Art of Sgraffito. Ed Papanikola- Bakırtzi. Athens 1999, s.184, kat. 211)